

Trösterová, Zdeňka

[Okraj a střed v jazyce a literatuře]

Opera Slavica. 2004, vol. 14, iss. 2, pp. 52-54

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/117809>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

na zkušenosti, znalostech a vnímavosti adresáta textu, jestli z reminiscence vyteží všechny skryté významy, narážky a souvislosti.

I když výběr vědeckých statí v sborníku *Člověk a jeho diskurs* působí poněkud nahodile, velké tematické rozpětí, různost metodologických přístupů, verifikace na jazykovém materiálu řady jazyků jsou současně i určitou předností. Mapují současný stav bádání a dávají čtenáři možnost nahlédnout do lingvistických oblastí, které se teprve konstituují.

Zdeňka Trösterová

Okraj a střed v jazyce a literatuře. Sborník z mezinárodní konference, PF UJEP, katedra bohemistiky a slavistiky, Ústí nad Labem 2003, 504 str. (referát o lingvistické části)

V návaznosti na již vydané sborníky z mezinárodních konferencí pořádaných katedrou bohemistiky a slavistiky PF UJEP (*Cesty a cestování v jazyce a literatuře* 1995, *Žena – jazyk – literatura* 1996, *Jinakost, cizost v jazyce a literatuře* 1999, *Konec a začátek v jazyce a literatuře* 2001) jako zatím poslední vyšel sborník *Okraj a střed v jazyce a literatuře*. Obsahuje příspěvky, které zazněly na stejnojmenné konferenci pořádané v září 2002, jíž se zúčastnili bohemisté a slavisté z České republiky, Slovenska, Polska, Německa a Švédska přes nepřízeň živlů krátce po ničivých povodních, které se nevyhnuly ani Ústí nad Labem.

Sborník, z jmenovaných zatím nejobsáhlejší (504 str.), obsahuje stati zaměřené lingvisticky a literárněvědně. V našem příspěvku chceme věnovat pozornost lingvistické části. Filozofická problematika centra a periferie je v publikaci pojata ve své dialektičnosti a proměnlivosti, s vědomím, že jde spíše o pojmové pole s postupnými přechody od centra k periférii, s posuny v čase, takže fenomény dříve periferní se mohou přesouvat blíže k centru, popř. se stávat přímo centrální problematikou (úvod publikace upozorňuje, že je tomu tak zvláště v oblasti teorie vyučování). Bohemistika a slavistika, stejně jako všechny vědecké obory, se vyvíjí, má své priority dané dobou a vědeckým směřováním oboru, proto se ve sborníku objevují příspěvky věnované textové syntaxi, teorii komunikace, teorii spisovného jazyka a vzájemného vztahu jazykových různotvarů, kultuře řeči, stylistice a rétorice, problematice mluveného jazyka, problematice nazírané z pozice tzv. *gender studies* atd. Současně však řadu autorů zajímá i klasická problematika lexikologická, otázky vyučování jazyku, ať už mateřskému nebo cizímu. Je zastoupena i problematika diachronní a kulturně historická.

Sborník je uveden třemi obecněji pojatými statěmi – J. Krause, M. Čechové a M. Balowského. J. Kraus nazval svůj příspěvek *Střed a okraj vědeckého poznání jazyka*. Upozorňuje, že schopnost rozlišit centrální a periferní jevy předmětu zkoumání i stupeň ostrosti přechodu mezi nimi je nezbytným předpokladem každého poznávacího procesu, tedy i poznání jazyka – viz např. opozici *jazyk jako systém (systém systémů)* a *existence výjimek*, které jsou sice ze zorného úhlu systému periferní, ale fungování přirozeného jazyka se bez nich neobejde a z hlediska frekvence užití v textech mohou patřit k častým jevům. Proto autor zdůrazňuje, že „výjimky, aktualizace, přejímky z cizích jazyků, individuální prvky, poetismy, emocionální výrazy, vulgarismy aj. se mohou postupně

posouvat z periferie do středu badatelské pozornosti, a to hlavně díky tomu, že jejich prostřednictvím se uskutečňuje ústřední vlastnost jazykových a řečových kategorií – jejich dynamická povaha a posuny ve sféře jejich hodnocení. O tom, že všechny tyto posuny se vztahují na celou oblast studia jazyka, svědčí i nedávné konstituování takových oborů, jako je feministická lingvistika, zkoumání jazyka z různých hledisek vymezovaných společenských skupin (zvl. minorit), studium jazyků pro speciální účely apod.” (s. 9). Ve všech vědních oborech a ve všech dobách, ale dnes jakoby zvlášť, přitom platí, že součástí vědního oboru jsou – kromě koherentního souboru vědeckých výroků směřujících k uchopení podstaty zkoumaného jevu – i metodologické problémy tohoto uchopení, hodnotící a emocionální postoje vědců a vědeckých škol, individuální názory odborníků, zvlášť pokud jde o zkoumání problematiky mateřského jazyka. Ve veřejnosti, i ne odborné (nebo především neodborné) mají tyto individuální postoje ohlas tím větší, čím víc se dotýkají jazyka jako jednoho ze zásadních představitelů národní identity. Podle autora by se tedy měla činnost směřující k poznání jazyka vyhýbat krajnostem, být nejen restriktivní a konzultativní ve vztahu k uživatelům, nejen exaktně popisná a akademicky v sobě uzavřená z druhé strany, ale vycházet z respektu před objektivními vývojovými zákonitostmi jazyka vůbec a mateřského zvlášť, respektovat okolnost a současně světový trend, že předmětem zkoumání by měl být nejen jazyk sám, ale i jeho uživatelé se svými postoji, názory a pocity.

M. Čechová publikovala ve sborníku podnětný příspěvek *Vztah příznakovosti a bezpříznakovosti k centrálnosti a perifernosti v jazyce a stylu*. Otázku, kterou si v úvodu položila, zda jsou pojmy centrum a periferie totožné s pojmy bezpříznakovosti a příznakovosti, sama označuje nikoli za prostě zjišťovací, ale problémovou. Podle okolností někdy jsou, většinou však nikoli. Autorka rekapituluje názory a definice některých našich předních lingvistů a autorů stylistik, upozorňuje, že pojem *příznak*, *příznakový člen opozice* má jiné postavení ve fonologii (na jejímž materiálu byl vlastně původně uplatněn), v morfologických kategoriích, ve slovtvorbě, v lexiku, ve stylistice. V našich prestižních stylistikách 70. a 80. let XX. st. (Mistrík, Jedlička) se obecné pojmy *nepříznakovost* a *příznakovost* nevymezovaly, obecně však lze tvrdit, že centrální a bezpříznakové jsou jevy slohově neutrální. Neplatí však bezvýhradně naopak, že jevy centrální, spisovné a neutrální jsou vždy bezpříznakové – záleží na užití, také na expektaci, tedy očekávání adresáta jazykového projevu. Dále je třeba brát v úvahu, že příznakové je též podmíněno dobou, proměňuje se v čase. Uplatňují se i různé „módní vlivy“, v současné době např. ožívání některých archaismů, a to nejen lexikálních, ale i gramatických a pravopisných, celkový trend působící k uvolnění a individualizaci jazykového projevu, nejen ve stylech uměleckém, popř. publicistickém. A jak je to s pojmy *spisovná* a *obecná čeština* ve vztahu k příznakovosti a bezpříznakovosti? Autorka správně zdůrazňuje, že je nutné odlišit jevy jazykové a komunikační, v rámci druhých brát ohled na okolnosti kontextové. Jen s přihlédnutím k tomuto rozdílu je pak možné konkrétně uvažovat o vztazích pojmů uvedených v názvu stati.

M. Balowski publikoval ve sborníku příspěvek *Kategorie centrum a periferie v kognitivní gramatice*. V protikladu autonomního a funkčního přístupu ke zkoumání jazyka upřednostňuje druhý, který usiluje o integrální popis jazykových jevů a poznávacích procesů a jehož současným ekvivalentem je kognitivní lingvistika. Její centrum tvoří *pojmy-procesy*, k nimž patří symbolizace, kategorizace, zobrazování, kognitivní báze a idealizovaný kognitivní model – s tím, že sémantická struktura určitého jazyka záleží

nejen na těchto konceptualizačních procesech, ale též na zkušenosti jedince a stupni konvencionalizace jazykových struktur. Autor se nad pojmy-procesy podrobněji zamýšlí a připomíná též existenci dvou kognitivních modelů jazyka – radiálního a síťového. Stať může posloužit i jako uvedení do kognitivní gramatiky.

Další příspěvky lingvistické části sborníku jsou již většinou zaměřené na užší a konkrétnější problematiku, např. (s přihlédnutím k ústřednímu tématu centra a periferie) na otázky lexikologické, na pomístní jména, označení barev, „literaronyma“ a antroponyma atd., na vymezenou problematiku gramatických kategorií, výstavby textu, výzkumu mluvených projevů, na otázky centra a periferie při výuce mateřského a cizím jazykům. V souboru více než třiceti statí lze nalézt témata „centrálnější“ a „perifernější“, neboť vymezení problematiky dávalo autorům možnost zařadit výsledky svých výzkumů v širokém spektru námětů a témat – od slovesného vidu a deklinace feminin až k „lašskému projektu“ Ondry Lysohorského, pojatému moderně jako příspěvek k záchraně jazykového euroregionu. V tomto smyslu lze sborník přes jednotící téma označit jako *miscellanea*, ale tím spíše si v něm každý zájemce o otázky jazykové problematiky centra a periferie najde svůj tematický okruh. Autoři pracují s nejnovější literaturou, využívají materiálu Českého národního korpusu, takže sborník lze doporučit i zájmu doktorandů a mladých vědeckých pracovníků.

Zdenka Trösterová

Vágenerová, M. – Měšťan, J. – Milevskaja, T. J.: **Jednáme rusky efektivně – samostatně – s jistotou**; vyšlo v ediční řadě „Brána do světa obchodu“ v nakladatelství J & M v Přísku v r. 2003. 95 s. ISBN 80-86154-46-7.

Po epoše přezíravých vztahů k ruštině jako jazyku někdejší totalitní velmoci dochází postupně k rozšíření normálních styků s částí světa, kterou pro její hospodářský i politický význam nelze z mapy světa vymazat. Výrazem této změny je mimo jiné edice řady slovníků, učebnic a jazykových příruček ruštiny, které tuto tendenci obřezují. Některé z nich se objevily spíše z konjunkturálních pohnutek a je to patrné i na jejich chabé úrovni; jiné však chtějí seriózně a efektivně napomáhat dalšímu pozitivnímu vývoji v uvedeném směru. Právě k nim patří tato nedávno vyšlá uvedená publikace jihočeských autorů (následující po příručkách s obdobným názvem, týkajících se němčiny, angličtiny, francouzštiny a italštiny).

Knížka obsahuje velké množství různých obrátů a slovních spojení potřebných při obchodních jednáních v ruštině, vybraných a seříděných na základě zkušeností, které získali její autoři při tlumočnické, překladatelské a pedagogické činnosti. Má dva základní oddíly, nazvané *Fráze obchodního jednání (7-72)* a *Užitečná spojení (73-88)*. První oddíl obsahuje nejrůznější výpovědi a obraty, které se vyskytují při obchodních jednáních (jsou tu řazeny v sloupcích: nalevo znění ruské, napravo české), druhý pak slovní spojení s klíčovými výrazy komerčního rázu jako *торговля* obchod, *рынок* trh, *спрос* poptávka, *предложение* nabídka, *скидка с цены* sleva z ceny, *рабат* aj.

Už při letmém seznámení s první částí příručky (7–72) ocení čtenář promyšlenost, s jakou jsou obraty seřazeny, aby logicky zachycovaly jednotlivé fáze obchodního jednání od začátku až k jeho závěru: *přivítání, představování, prezentace nového produktu, strate-*